

pravilima, ustav biti donet), i sadržine ustava (šta će biti predmet ustavne regulacije i kako će taj predmet biti formulisan).

Sva ta pitanja prelamaju se kroz nekoliko tematskih sklopova koji su od interesa i za nas u Srbiji. Prvo, kako razumeti i kako u ustavnom tekstu definisati odnos između univerzalnog i kontekstualno-specifičnog, a naročito: kako balansirati univerzalne moralne vrednosti ustavne demokratije i posebne etičke vrednosti našeg društva; kako balansirati univerzalne institucionalne imperativne ustavne demokratije (primat osnovnih prava, pravna država, podela vlasti) i institucionalne preference političkih aktera i društvenih grupa (manjinska prava, socijalna prava, politička decentralizacija, izborni sistem, parlamentarni ili predsednički režim, organizacija sudstva)? Drugo, kako balansirati na liniji prošlost – sadašnjost – budućnost? Napetost između univerzalnog i posebnog ovde se pojavljuje u specifičnom obliku odnosa prema prošlosti. Ako gledajući unapred izražavamo preferencu za život u pristojnom društvu i zajednici koje identifikujemo kao ustavnu demokratiju, u ustavnom tekstu moramo da uspostavimo odnos prema nasleđenim vrednosnim i strukturnim preprekama toj demokratiji, kao i da normiramo puteve njihovog prevazilaženja.⁵

Govoreći o ovim i drugim pitanjima koja se tiču konteksta, želim da naglasim važnost sledećeg izvoda: ustavotvorstvo u procesu demokratske tranzicije uvek predstavlja proces kreiranja novog vrednosnog i institucionalnog sistema. Ipak, ma koliko nam kreativne mogućnosti izgledale velike, valja stalno imati na umu kontekstualna ograničenja. Pri tom, nije reč naprosto o tome da nam praktična mudrost nalaže da se krećemo u okvirima mogućeg. Kontekst je možda zadat, ali ne radi se o objektivnoj datosti koja samim svojim prisustvom definiše polje mogućeg. Reč je pre o tome da proces pisanja i usvajanja ustava treba da se zasniva na refleksiji o karakteru “situacionih datosti”: uporedno ustavno iskustvo nam pokazuje da se elementi istorijskog, političkog i kulturnog konteksta ne mogu jednostavno prevesti u ustavni tekst. Aktuelni Ustav Srbije svedoči o pogrešnosti mehaničke strategije koja bi da pravno preformuliše određeno dominantno čitanje istorije i kulturne tradicije. Neophodno je zato uočiti razliku između kategorija kulturnog i ustavnog identiteta. Ove dve kategorije nisu izvedene jedna iz druge, niti se mogu utopiti jedna u drugu. Refleksija o kulturi i nasleđima prošlosti informacija je o mogućnostima i zadacima ustavnog izbora, a ne izvor ustavnog determinizma.

Kad govorim o “mogućnostima i zadacima” ustavnog izbora u datom kontekstu, imam u vidu različite opcije odnosa prema prošlosti iskušane u uporednoj praksi ustavotvorstva. Evo jedne nepotpune liste (analizu ovih opcija, kao i pitanje o tome koja bi strategija, ili njihova kombinacija, najviše odgovarala Srbiji, ostavljam za neku drugu priliku).

Prvo, strategija izbegavanja: građani, društvene grupe i politički akteri saglašavaju se u procesu donošenja ustava da u društvu postoje duboki konflikti, i da nisu u stanju da pronađu ustavnu formulu upravljanja tim konfliktima. Teška pitanja zato se jednostavno ostavljaju ustavno netematizovanim. Klasičan primer je netematizovanje institucije ropstva u originalnom tekstu američkog Ustava.

Drugo, strategija ustavnog delegitimiranja određenih pitanja (“klauzula večnosti”): ustavotvorci jednu vrednost, instituciju, ili preferencu koju smatraju posebno važnom definišu ne naprosto kao najvišu pravnu – dakle ustavnu – normu. Oni je definišu kao nepomenljivu normu, zabranjujući sadašnjim i budućim generacijama njenu ustavnu reviziju. Jedan primer je pomenuti status Kosova u Ustavu Srbije. Drugi primer je nemački Osnovni Zakon, koji identifikuje ustavna načela i institucionalne aranžmane koji ne mogu biti predmet ustavne revizije (federalno ustrojstvo države, participacija država članica u